

УДК 340.0(09)(477):347.96:343.35

Гусєва Валерія Павлівна –
слідчий Солом'янського РУ ГУ МВС
України в м. Києві

Відповідальність за вчинення корупційних правопорушень учасників кримінального процесу УСРР у 20-х роках ХХ століття

У статті проаналізовано законодавство УСРР 20-х років ХХ століття на предмет кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, віднесених відповідно до норм сьогодення до категорії корупційних, наведено приклади конкретних кримінальних справ, порушених на підставі вчинення корупційних правопорушень учасниками кримінального процесу, а також досліджено загальний рівень корумпованості органів судочинства у зазначений період часу.

Ключові слова: корупція, хабарництво, судочинство, суддя, адвокат.

Корупція сьогодні набула значного поширення. Але не можна сказати, що вона розпочала своє існування із здобуттям Україною незалежності, хоча на її розповсюдження неодмінно вплинули такі фактори, як побудова нових форм суспільних відносин, заснованих на економічних началах, нормативна неврегульованість майже всіх сфер життя, а також злиденність населення. Все це сприяло перерозподілу влади та власності та укоріненню корупції в усіх сферах життєдіяльності. Корупція сягає своїм корінням часів існування Російської імперії, а також радянської державності на терені України, чому і представляє інтерес для наукового дослідження. Хоча терміну “корупція” у ті часи не існувало, офіційно він з’явився лише наприкінці ХХ століття.

Відтак, **метою даної статті** є аналіз законодавства радянської України у досліджувані роки на предмет кримінальної відповідальності за вчинення корупційних правопорушень, висвітлення фактів корупційних злочинів, що вчинялися представниками адвокатури, а також викриття суті радянської системи судочинства.

© В. П. Гусєва, 2013

Вивченню питання протидії корупції в Україні присвятили свої праці такі фахівці, як А. В. Волошина, В. С. Журавський, М. І. Камлик, Я. М. Кашуба, Г. В. Кохан, С. І. Марченко, М. І. Мельник, М. І. Михальченко, Є. В. Невмержицький, О. Я. Прохоренко, О. П. Савчук, С. Г. Стеценко, О. В. Терещук, В. І. Шакун.

Щодо питання протидії корупції на етапах становлення радянської влади, то ще 26 квітня 1919 року Радою Народних Комісарів УСРР було прийнято Декрет “Про хабарництво та незаконні побори”, де особливу увагу привертає суворість покарань. Так, посадові особи, винні у прийнятті хабара з огляду чи з метою здійснення дій, що входили у коло її обов’язків, підлягали покаранню у виді позбавлення волі на строк не менше 5 років, штрафові у потрійному розмірі хабара та позбавленням права займати відповідальні посади в радянських та громадських закладах на строк не менше 10 років. Якщо такі дії посадової особи були поєднані вимогою чи вимаганням, то покарання підвищувалося до призначення позбавлення волі на строк від 10 років, конфіскацією майна та позбавленням права займати відповідальні посади в радянських і громадських закладах на строк не менше 20 років.

Якщо хабарництво було здійснене з метою вчинення злочину чи службового проступку, то винна особа підлягала покаранню у вигляді позбавлення волі на строк не менше 10 років, конфіскації майна та позбавлення права займати відповідальні посади в радянських і громадських закладах на строк не менше 20 років; або вищій мірі покарання (розстрілу). Якщо такі дії були поєднані з вимогою або вимаганням хабара, то – позбавлення волі на строк не менше 15 років, конфіскації майна та позбавленням права займати відповідальні посади в радянських та громадських закладах назавжди; або смертною карою.

При цьому посягання на вчинення хабарництва вважалося закінченим злочином [1, с. 129–130].

Хоча дослідження поширення у 20-х роках ХХ століття явища, яке на сьогодні йменується корупцією, є вкрай важким завданням, оскільки вся країна була охоплена червоним терором, численними репресіями, порушеннями прав людини та зневаги до людини як живої істоти. Органами репресій були революційні трибунали та надзвичайні комісії по боротьбі з контрреволюцією, спекуляцією, саботажем і службовими злочинами, які могли виносити вищу міру покарання. Відтак, якщо людина потрапляла на лаву підсудних у якості політичного в’язня, то здебільшого знищувалася фізично. При цьому кількість жертв більшовицьких репресій і на сьогодні залишається невідомою. На фоні цього в архівних матеріалах є нечисленні факти вчинення корупційних правопорушень, у тому числі й учасниками кримінального процесу.

Слід наголосити на тому, що у більшості випадків у 1918–1922 роках, коли було проголошено режим червоного терору, розмір покарання за більшість суспільно небезпечних діянь, не передбачених законодавством УСРР, визначався постановами, інструкціями та іншими документами місцевих Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів, їх виконкомів, комітетів незаможних селян, ревкомів, а також наказами і рішеннями загальних зборів трудящих. У багатьох випадках санкції за певні злочини не було конкретно визначено, лише містилися вказівки, що “винні у вчиненні ... (таких-то) злочинів караються по справедливості і за всією суворістю законів воєнного часу”, або лише встановлено, що “винні підлягають арешту і віданню до революційного трибуналу”. Це призвело до того, що практика покарань різко відрізнялася за регіонами УСРР [2, с. 200–202].

З проведенням кодифікації радянського законодавства на початку 20-х років ХХ століття було врегульовано відносини у сфері кримінального провадження. Так, у прийнятому в 1922 році Кримінальному кодексі УСРР містилася глава II, в якій було передбачено склади службових злочинів. Так, стаття 105 передбачала кримінальну відповідальність за вчинення зловживання владою, ст. 106 – “Перевищення влади”, ст. 111 – “Поставлення суддями з корисливих чи інших особистих мотивів неправосудного вироку”, ст. 113 – “Привласнення посадовою особою грошей чи інших цінностей, що перебувають у його віданні у силу його службового положення, ст. 114 – “Отримання особою, що перебуває на державній, союзній чи громадській службі, особою чи через посередників у якому-то не було вигляді хабара за виконання чи невиконання в інтересах хабародавця яких-небудь дій, о входить до кола службових обов’язків цієї особи”. При чому кваліфікуючими ознаками хабарництва, вчиненого посадовою особою, стали: а) особливі повноваження такої особи; б) порушення нею службових обов’язків; в) вимагання хабара чи шантажу. При чому хабарництво, вчинене за обтяжуючих обставин, каралося позбавленням волі з суворо ізоляцією на строк не нижче 3 років аж до вищої міри покарання та конфіскацією майна. Ст. 115 – “Провокація хабара”. Ст. 116 – “Службове підроблення” [3].

Особливо небезпечним було те, що корупція пронизувала і судову систему. Зокрема, відомою є справа “Про зловживання в народних судах міста Харкова”, кримінальне провадження по якій велося протягом 1924–1926 років, по вчиненні хабарництва обвинувачувалося більше 90 осіб – як хабарників, так і хабародавців. З матеріалів слідчої справи, що містить більше, ніж 25 томів, відомо, зокрема, що народні судді м. Харкова 12, 16, 11, 2, 4 та 1 дільниць у компанії підпільних адвокатів дуже часто відвідували ресторани-погребки м. Харкова “Трот”, “Аполло” та інші, де пиячили з жінками, а напившись, залишали свої

портфелі зі справами і т. ін. Під час таких випивок вони домовлялися про вирішення справ і домовлялися про хабарі за винесення неправосудних рішень. Під час ревізії діяльності дільниць відповідних народних судів, проведених Харківським губернським народним судом, було виявлено низку недоліків у діяльності судів, зокрема, неправильну кваліфікацію злочинів, порушення норм КПК УСРР, і, як зазначено в дже-релах, “некласовий підхід до вирішення справ”, що у ті часи вважалося неприпустим. Останнє порушення полягало в тому, що, наприклад, власників крупних ресторанів, які декілька разів обвинувачувалися у продажу самогону, рішенням суду було оштрафовано; у той же час, робітницю, яка вперше попалася з пляшкою самогону, – притягнуто до відповідальності у вигляді позбавлення волі на декілька років. Окрім того, на одному з показових процесів під час розгляду справи про збут самогону після оголошення вироку дружина засудженого у присутності публіки та представників прокурорського нагляду заявила, що її чоловіка не могли осудити, так як посередництвом “адвоката” вона передала судді хабар [4, с. 1–2].

Обвинувачені по цій справі перебували під вартою більше 13 місяців. Процес проходив надзвичайно важко. Так, в одному із судових засідань, яке відбувалося 29 листопада 1925 року в приміщенні цирку, почувся сильний тріск і звуки, схожі на вибух. У цей час ув’язнені кинулися на огорожу, намагаючись її перелізти, а родичі ув’язнених, які сиділи в залі, – до ув’язнених. Натомість втікачів було вчасно оточено конвоєм і попереджено втечу [5, с. 82].

Вражає розмах справи й одночасно лояльність покарань, призначених винним. Зокрема, одного із суддів-хабарників (колишнього народного суддю Акімова-Синдеева Олексія Прокоф’євича), якому було інкриміновано 39 епізодів, засуджено до 10 років позбавлення волі, і це найтяжче призначене по справі покарання. Іншому судді – Серединцеву Дмитру Петровичу, інкримінувалося 9 епізодів, деякі з них – це звільнення з-під варти осіб або зміна покарання за хабар. Бунтарю – Чернявському Григорію Ізмаїловичу, колишньому народному суді 12 дільниць м. Харкова, інкриміновано 7 епізодів, три серед яких – отримання хабарів від адвоката (за винесення неправосудного вироку, зміну міри попередження, відкладення на невизначений строк розгляду справи). По справі також проходили особи, які здійснювали адвокатську діяльність, не маючи такого права. Наприклад, таку діяльність здійснював колишній присяжний повірений при Харківському міському з’їзді мирових суддів, у революційний час – народний суддя Победенний Ігнат (Іван) Трохимович, який працював конторником-рахівником; Мельников Іван Семенович, який у жовтні 1924 року отримав незаконно гроші від матері засудженої за звільнення її дочки з-під варти; Самолов

Іван Васильович (колишній помічник присяжного повіреного, юрис-консульт товариства “Содействие”) протягом 1923–1924 років приймав на себе клопотання по справах осіб, які перебували під слідством, отримуючи за це винагороди, а також давав хабарі народному судді [4, с. 1–2, 25, 232–238, 241–243, 247–248].

Найбільший термін покарання, призначений по справі – 10 років ув’язнення деяким із суддям; при цьому після сплину 5-річного строку ув’язнення деяких із засуджених було звільнено.

Проблемним було питання винагороди праці адвокатів. Наприклад, Харківським губернським революційним трибуналом у засіданні від 29–30 квітня 1922 року за вчинення хабарництва та дискредитації радянської влади було засуджено члена колегії правозаступників при Харківському губернському відділі юстиції Саркісова Рафаїла Микитовича та голову цієї колегії і за сумісництвом секретаря Кустпрому Самуїла Ландкофа до 2 та 3 років ув’язнення відповідно із зарахування часу попереднього ув’язнення та з “використанням у якості спеціаліста”. Саркісову Р. М. на час винесення вироку виповнилося 38 років, походив з міщан, юрист за фахом, колишній помічник присяжного повіреного, колишній член РСДРП. Ландкофу С. на час винесення вироку виповнилося 35 років, походив з міщан, юрист за фахом, колишній член ЄСДРП. Першому у вину ставилося те, що приймав від приватних осіб плату за складання артільних статутів і проведення їх реєстрації у Кустпромі та виконкомі, користуючись тим, що секретарем революційного відділу Кустпрому був його товариш Ландкоф С. [6, с. 113]. Саркісовим Р. М. 1 травня 1922 року було подано касаційну скаргу на вирок трибуналу, в якій він наголосив на тому, що отримані гроші вважав не хабаром, а винагородою за роботу зі складання артільних статутів. Касаційною інстанцією Саркісова Р. М. було відмінено вину щодо хабарництва, а Ландкофу С. призначено більш суворе покарання – ув’язнення на 3 роки із позбавленням права зайняття відповідальних посад, оскільки засуджений отримував винагороду за вчинення дій, які входили до його повноважень як оборонця [7, с. 109–111].

Адвокати також звільнялися за вчинення службових (корупційних) злочинів у порядку чистки. Наприклад, при чистці особового складу колегії оборонців при Сталінському округовому суді комісією з перевірки особового складу колегії оборонців у засіданні від 25 листопада 1928 року було виключено зі складу оборонця Іванісенка Й. Я. Підставою такого рішення стало те, що він у попередні роки перебував під слідством за вчинення службових злочинів (хабарництво та зловживання своїм службовим становищем), та до прокуратури щодо нього було подано низку скарг за неетичні його дії як оборонця. Останнього було звільнено, не дивлячись на те, що згідно з анкетними даними, він походив із се-

лян, був членом спілки радянських і торгових службовців, мав незакінчену вищу юридичну освіту, був членом міської ради та головою адміністративно-правової секції в ній, у колегії працював з грудня 1926 року [8, с. 2; 9, с. 4].

Однією з підстав виключення з колегії оборонців Прилуцької округи Антонова О. Є. стало те, що він “використовував працю оборонця з метою наживи”; а у характеристиці виключеного оборонця цієї ж округи Света З. А. зазначено, що він походив з міщан, син дрібного торговця, “шкурник”, “любимець чуждого радянській владі елементу”, за гарний гонорар міг захищати кого завгодно, не рахуючись з явними порушеннями та ламаючи радянське законодавство, на незаможну частину селянства дивився з презирством, більша частина його клієнтури – крупні спекулянти [10, с. 3–4, 10].

Цікавою є праця адвоката Палібіна М. В., який провадив свою діяльність у 20–60-х роках ХХ століття. На сторінках своєї праці “Воспоминания старого адвоката 20–60-х” автор також викриває ганебну суть радянської судової системи та вкрай глибоку її корумпованість. Палібін М. В. зазначив, що ніколи не давав хабарів ні судді, ні слідчому, ні прокурору... Він програвав крупні справи, ... йому коштувало великих зусиль, аби проводити ці справи у подальших інстанціях. Автор знав про одного із суддів, який отримував хабарі від адвоката, з яким Палібін спілкувався. Як говорив цей адвокат Палібіну М. В., “... ты доказываешь этим бандитам, что существуют какие-то моральные принципы, идеи справедливости, ссылаешься на законы, на решения Верховного суда, рассыпаешь бисер ораторского искусства перед этими свиньями... Значит ты относишься с уважением к советскому судебному институту и к власти и взываешь к каким-то моральным убеждениям этих негодяев. А я делаю так, как поступает человек, которого разбойники поймали ночью на большой дороге, связанного приволокли в лес к костру атамана: “Кошелек или жизнь?”. Я отдаю кошелек. Представь себе, сменится власть, кто мне может поставить в вину, что я откупался от бандитов, а на тебя, пожалуй, посмотрят косо. Ты подумай, сколько большевики выиграли на честности интеллигенции, которую они заставили на себя работать, а затем расстреляли. Все эти офицеры, инженеры, доктора, агрономы, бывшие судебные работники в силу своей духовной честности работали добросовестно и укрепляли советскую власть, а затем по минованию надобности их выводили время от времени в расход...” [11, с. 14].

Окрім того, автор описує сторінки життя репресованого адвоката, колишнього присяжного повіреного Шика. Останній на одній з нарад судових працівників при крайовому суді в Ростові-на-Дону ви-

ступив з промовою–відповіддю щодо його обвинувачення у високих гонорарах з такими словами:

– “вы упрекаете нас в том, что мы дорого обходимся населению. Но как же я могу взять высокий гонорар, когда ко мне приходит клиент-крестьянин, я назначаю ему плату в сто рублей, а он спрашивает: “как это сто рублей, с гарантией?”. Я объясняю ему, как крестьянину, что своевременно вспашу, посею доброкачественным зерном, и за этот труд я беру с него сто рублей. Клиент мне отвечает: “Это дорого, сто рублей и без гарантии, когда мне обещал за пятьдесят рублей и с гарантией судья”.

Адвокат Шик загинув під час проведення спеціальної адвокатської чистки у 1935 році [11, с. 12].

В цілому корупція серед учасників кримінального провадження є вкрай небезпечною, оскільки сприяє викривленню змісту основоположних принципів кримінального процесу – законності та встановленню об'єктивної істини. Корупція була поширеною і в радянській системі судочинства, причому з самого початку встановлення більшовицької влади. У той же час, досліджувані роки характеризувалися не тільки занепадом усіх сфер життєдіяльності, в тому числі й системи судочинства, проте і численними репресіями, порушеннями прав людини, голодом, громадянською війною, поширенням бандитизму. Через такий занепад у ході побудови нових форм суспільних відносин і набули значного поширення різні види злочинності, в тому числі і корупційні.

Список використаних джерел

1. О взяточничестве и незаконных поборах : Декрет СНК от 26 апр. 1919 г. / Центральный державный архив вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 1738, оп. 1, спр. 13, арк. 129–130.
2. История государства и права Украинской ССР : [в 3 т.] / [ред. кол. : Б. М. Бабий (гл. ред.), В. Е. Бражников, Л. Л. Потаринский, и др.]. – К. : АН УССР. Ин-т гос-ва и права, 1987. – Т. 2 : 1917–1937 гг. – 1987. – 296 с. (Серия “Наук. думка”).
3. Уголовный кодекс УССР. Введен в действие Постановлением Всеукраинского Центрального исполнительного Комитета от 23 августа 1922 года // Собрание узаконений и распоряжений Рабоче-Крестьянского Правительства Украины. – 1922. – № 36. – Ст. 553.
4. Обвинительное заключение по делу о злоупотреблениях в народных судах г. Харькова. – ЦДАВО України, ф. 24, п. 6, спр. 1260, арк. 1–261.
5. Приказ Инспекции войск Конвойной стражи УСРР по конвойной части УСРР № 79 от 28 дек. 1925 г. – ЦДАВО України, ф. 24, оп. 6, спр. 1251, арк. 182.

6. Письмо в НКЮ от Харьковского Губюста исх. от 5 сент. 1922 г. № 5420, вх. в Оргинистр от 6 сент. 1920 г. – ЦДАВО України, ф. 8, оп. 1, спр. 857, арк. 113.

7. Определения Верховного Трибунала при ВУЦИКЕ по кассационному отделу от 23 июня 19223 г. Копия. – ЦДАВО України, ф. 8, оп. 1, спр. 855, арк. 109–111.

8. Витяг з Протоколу Засідання Комісії по перевірці персонального складу Колегії Оборонців при Сталінському Окрсуді з 25 листоп. 1928 р. – ЦДАВО України, ф. 8, оп. 13, спр. 578, арк. 2.

9. Анкета Іванісенка Йосипа Яковича від 12 січ. 1928 р. – ЦДАВО України, ф. 8, оп. 13, спр. 578, арк. 4.

10. Таємний протокол Засідання Комісії по перевірці особистого складу Прилуцької Окрколегії Оборонців при Прилуцькому Окрсуді від 16 груд. 1928 р. – ЦДАВО України, ф. 8, оп. 13, спр. 573, арк. 1–13.

11. Палибин Н. В. Записки советского адвоката: 20-е–30-е годы / Н. В. Палибин. – Париж : УМСА-пресс, 1988. – 203 с. – / Всероссийская мемуарная библиотека. Сер. Наше недавнее, ИСН 0295–127–3; 9./ – ИСБН 2-85065–127–3.

В статье проанализировано законодательство УССР 20-х годов XX века на предмет уголовной ответственности за совершение преступлений, отнесенных в соответствии с нормами настоящего времени к категории коррупционных, приведены примеры конкретных уголовных дел, возбужденных на основании совершения коррупционных правонарушений участниками уголовного процесса, а также исследовано общий уровень коррумпированности органов судопроизводства в указанный период времени.

The article deals with the analyses of the legislation of the USRR for criminal liability for corruption offenses, the examples of the specific criminal cases on the basis of corruption offenses parties to the proceedings are described, and also the general level of corruption of justice in this time period is investigated.

Стаття надійшла до редакції журналу 4 березня 2013 року.